

Віталій Савчук у виставі «Привіт, синичко!».
Режисер Ювеналій Соловійов.
Київський ТЮГ. 1979.

Лариса Брюховецька

Заслужений артист України **Віталій Савчук** (1958, Харків – 2020, Київ), без перебільшення, – найзагадковіша постать в українському театрі другої половини ХХ століття. Він – випускник Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. «Розумний Арлекін» – така характеристика була в «Березильців», так говорили й про Савчука. Звідки це в нього? Професію він оволодів за допомогою чудових педагогів – Миколи Борисенка та Олексія Глаголіна. Майстром була і Валентина Чистякова, дружина Леся Курбаса (в інтернет-джерелах зазначено, що вона викладала з 1959 до 1967 року. Насправді, це помилка, вона викладала аж до початку 1980-х. Віталій Савчук навчався в 1974–1978). Вона все життя пропрацювала в Харківському українському театрі ім. Т. Шевченка (колишньому «Березолі»), а коли залишила театр, майстерність, якою володіла, передавала студентам. В листі Валерію Гаккебушу вона коротко сформулювала суть методу: «Весь мій шлях експериментальної акторської роботи з Олександром Степановичем був багатющим кладзем, з якого я черпала все моє творче життя: метод образних асоціативних пристосувань у ролях найрізноманітніших».

За рекомендацією режисера Ювеналія Соловійова двадцятирічний Віталій Савчук з'явився на сцені київського ТЮГу в 1978 році. ТЮГ очолював талановитий режисер Микола Мерзлікін, який зібрав під своє крило молодих акторів. Раніше посередній театр, утверджуючи людяність і духовність, набув солідного статусу й авторитету в публіки, став таким собі театральним дивом. У виставах ішлося насамперед про сучасну молодь, персонажами були не ходячі схеми, а живі люди, ровесники юних глядачів, зовсім не ангели, а проблемні підлітки. Після вистави «Любов, джаз і чорт» (1980), де Віталій Савчук грав одну з головних ролей, школярі й педагоги дискутували з митцями. Мерзлікін сформував відчуття єдності, відданості мистецтву,

Привид ідеального актора з театру Курбаса

Віталій Савчук у виставі «Заметіль». Режисер Микола Мерзлікін.
Музичний театр для дітей та юнацтва. 2000.

режисер і актори були однодумцями. Та 1983 року творчі шляхи Савчука й Мерзлікіна, на жаль, розійшлися, і не з їхньої вини. Втрутився фатум в особі київської міської влади. Не отримавши бажаного результату від новоствореного Молодіжного театру, влада відриває Мерзлікіна від рідного театру і призначає художнім керівником Молодіжного. Логіка проста: якщо режисер успішний, то треба, щоб він зробив престижним ще один театр.

У цей час актора помітив кінорежисер Юрій Ткаченко і запросив до свого фільму «Вечори на хуторі біля Диканьки». В епізоді з красунею Оксаною гоголівський коваль Вакула став майже містичним персонажем – інтерпретація Савчука засвідчила, що він грає не просто конкретного персонажа, він грає особливу і неповторну стилістику гоголівського тексту.

Коли Мерзлікіна «пішли» з ТЮГу, Віталій продовжував там працювати. Зіграв заголовну роль у «Макбеті» Вільяма Шекспіра, Дена у «Метаморфозах» Самуела Беккета. Режисер Сергій Кляшньов поставив спектакль «Войцек» Г. Бюхнера (1992), і він став такою собі мистецькою сенсацією. Цей твір серед зарубіжної драматургії в репертуарах українських театрів займає особливе місце. Історія непомітної людини, денщика, якому зраджує жінка і який страждає гостро і хворобливо. Та якщо довго і наполегливо знущатись над живою людиною, настає межа... Войцек убиває свою дружину. Відчайдушний протест, бунт душі, анатомія безумства. Володимир Задирака, аналізуючи гру актора, писав: «Солдат, якого наполегливо перетворюють на скотину, проте не можуть позбавити людської гідності. Але бачимо майже тваринну впертість у нетваринному бажанні зберегти своє "Я"». Отже проблема людської гідності, яка в 2013 році в Україні вилетіть у відомі події,

Віталій Савчук (в центрі) у виставі «Стріла Робін Гуда». Режисер Анатолій Дядюра. Київський ТЮГ, 1981.

заввучала зі сцени ще 1992 року. За роль Войцека Віталію Савчуку присвоїли звання заслуженого артиста України.

1994 року він залишив театр. Проте його ім'я не зникло з афіш. Його запросили у театр «Браво», де він зіграв Мішеля у виставі «Ні з тобою, ні без тебе» Маргарет Дюрас (режисер Станіслав Мойсеев). Партнеркою була його дружина – Валерія Чайковська. У той складний час, заробляючи на життя, кілька років викладав у християнській школі Всесвітню історію дітям 1–4 класів. Як згадує Валерія Чайковська, «його уроки нагадували маленькі вистави – він цю історію і танцював, і співав, і картинки малював. Історію знав пречудово, всі діти потім проходили атестацію у відділах освіти. Потім, коли повиростали, деякі вступили до університету ім. Т. Шевченка на історичний факультет. Коли зустрічали його, говорили, що вступили завдяки йому».

1995 він таки повернувся до репертуарного театру. Спершу його заангажував Київський театр російської драми ім. Лесі Українки. Він погодився працювати за умови, що матиме вихідний у суботу. Працював рік, репетирував «Фернандо Крапп написав мені листа» Дорнста, доки адміністрація, забувши цю умову, призначила йому репетицію в суботу. Він розраховувався. «Я думав: нарешті, звільнився від театру. Та через кілька днів мені кажуть: “З тобою хоче поговорити Данченко”. Перед зустріччю мене просили: тільки ж не кажи про суботу. Але я зразу попередив, та Сергій Володимирович сказав: “А чому б і ні?” І для мене всі питання вирішилися»¹.

Сергій Данченко побачив Віталія в ролі Войцека. Чуйний

до акторського таланту, він запрошує актора в Національний театр ім. І. Франка, приймаючи всі його умови. Це був 1996 рік, час, важкий не тільки для театрів, а й для країни загалом. У перші п'ять років Незалежності замість очікуваних реформ та економічного розвитку прийшло зубожіння (а на протилежному полюсі – поява нечистих на руку скоробогацьків), а відтак – настало розчарування. Настрій тогочасного суспільства значною мірою передають вистави Данченка «Крихітка Цахес» Гофмана і «Король Артур, або Спустошена країна» Танкреда Дорнста. Данченко пропонує Віталію Савчуку зіграти в цій виставі персонажа, який з'являється у фіналі й ніби ставить логічну крапку в песимістичному дійстві. Вирішення образу Галаата пропонує знайти самому актору. І той знаходить – білий одяг як уособлення чистоти й надії. Театрознавець Ганна Веселовська в рецензії звернула увагу на образ, створений актором.

«Антиутопію, що за законами жанру, як правило, закінчується відкритим фіналом, Сергій Данченко програмно завершує естетською театральністю. В особі сера Галаата, відчуженого сина Ланселота Озерного, з'являється і посідає почесне місце поруч із королем Артуром Дух.

Коло замикається, з'єднуються кровними зв'язками Артур–Гіневра–Ланселот–Галаат, парадоксальність антиутопії дозволяє оволодіти майбутнім формальному маргіналові, аутсайдерові.

Для пафосного, піднесеного вирішення Галаатового вторгнення у виставу екстравагантний та витончений тип акторської індивідуальності з. а. Віталія Савчука виявився ідеальним. Одна з перших, зіграних на франківській сцені ролей очікувала саме на цього виконавця. “Догравання”, досі не властиве вихованцям театру Сергія Данченка, Віталієм Савчуком сприймається як даність. Не маючи вигідних ігрових моментів, а лише скупий, як для демонстраторів одягу прохід та суху проповідь, Галаат Савчука зупиняє інтелектуальне гальмування Київського “Мерліна”. Йому невимовно боляче ступати по спустошеній країні, а в сумних очах страждання за всіх нас, звучить трохи надтріснутий голос, м'які, пластичні руки простягаються вперед, перепиняючи загальнолюдський суїцид.

На цей раз у білому приходиться не смерть, а рятунок. Сергій Данченко поставив метафізичну виставу»².

В театрі ім. Франка Савчук працював з 1996-го до 2001 року. Він упевнено увійшов у репертуар, зіграв у п'ятьох виставах. Уважніше до них придивившись, спробуємо збагнути, чому саме його ролі помічали такі вимогливі критики, як Ганна Веселовська, Олег Вергеліс, Віталій Жежера. Майстерність акторів-франківців ні в кого не викликала найменших сумнівів, вона була само собою зрозуміла, звична. Віталій Савчук приніс у цей театральний простір свою індивідуальну барву. Так, в його особі проявлялась інша школа – вимогливіша, ближча до Леся Курбаса. Передана

¹ Театр «інтелектуального Арлекіна, або Шостий подвиг Геракла». Бесіду з Віталієм Савчуком вела Надія Мірошниченко // Кіно-Театр. – 1999. – № 4.

² Веселовська Г. «Уроки для самогубців» // «...І сто лицарів до-вкола велетенського столу!». Творчість С. В. Данченка київсько-го періоду (1978–2001) за матеріалами театральної преси. – К.: 2007. – С. 172.

акторів Валентиною Миколаївною Чистяковою.

Увагу мислячої аудиторії актор привернув і Опецьковським із «Шельменка-денщика» за Квіткою-Основ'яненком (режисер П. Ільченко, 1997). Здавалось, що нового можна сказати у цій тисячі разів показаній сценічній класиці? І раптом – щось цілковито свіже, навіть несподіване... Куди поділися заїжджені інтонації дешевого балагану. Перед глядачем постала цікава людина. Підтекст, гострий малюнок ролі, природність, не просто відчуття, а творення атмосфери. Не помітити цієї свіжої манери не можна було. Походження цього стилю виявила Валентина Грицук: «Савчук-Опецьковський виникає на сцені, як привид, привид ідеального актора з театру Курбаса. Його експресивна механістичність у поєднанні з тотальною енергетичною присутністю в просторі ігрового майданчика викликає у глядача шок. Його персонаж виникає з якогось потойбіччя, де й досі бродять старі дивакуваті люди особливої породи. Виявляється, винищити все – неможливо. Рукописи не горять. Не горять театральні пошуки. Можна викликати привид аристократа... і окарікатурити його. Савчук зробив це майстерно»³.

Данченко чудово розумів: це те, що нині потрібно театру, аби рухатися вперед, а не стояти на місці. Довкола вирують експерименти, андеграундні театри дедалі наполегливіше заявляють право на формування нового глядача, далекого від академізму, традиційності. Мудрий режисер знав, що мода швидкоплинна й незабаром мине, але це зовсім не означає, що його театрові можна костеніти. Має бути свіжа кров – але не з односторонь, а від професіоналів, від мистецтва високої проби. Шанс він побачив у Віталієві. Планував з ним ставити «Гамлета», доручивши акторові найзапитіванішу вже чотири століття роль. Тим більше, що в Києві цієї вистави ще не грали, очевидно, тому, що не було актора, який би відповідав інтелектуальному рівню, великій духовній силі, багатому внутрішньому життю цього персонажа й разом з тим був пластичний для вираження цих якостей через зовнішній малюнок. Такий актор з'явився, отже, варто ризикнути! Але не склалось. Нагомість Данченко готує «Короля Ліра» з Богданом Ступкою в головній ролі. Віталію доручено роль Блазні – персонажа дуже важливого в системі рефлексій про владу. Спосіб отверезити того, хто на верху владної піраміди і з висоти позирає на своїх підданих, нездатний розгледіти в них людей, які від його нездарного правління приречені страждати.

Віталій Савчук був на місці. На творений ним образ Блазні звернули увагу. Особливо важлива оцінка авторитетного шекспірознавця і театрознавця Олексія Бартошевича. Автор кількох книжок про Богдана Ступку Володимир Мельниченко писав: «Значною мірою трагігротесковий стиль Данченковий спектакль набув завдяки Віталію Савчуку в ролі Блазні. Він талановито показав “першого королєвого провідника” на шляху до прозріння. За словами Олексія Бартошевича, Савчуків Блазень “виглядає су-

часним, різким і запальним”. Додам, що він надзвичайно пластичний по формі й трагічно мудрий по суті. Він нагнітає в спектаклі ту емоційну напругу, яка утворюється, говорячи словами Пушкіна, “змішуванням жанрів комічного й трагічного”. Савчук усім еством зрозумів і прийняв замисел Данченка про два життєвих театри: театр королів і театр Блазнів. Коли Лір сам сприймає блазеньську світоглядність, той стає королю непотрібний, бо вже навчив його правди життя»⁴.

На запитання, з яким типом режисури йому найлегше працювати, Віталій відповів: «Мені дуже подобається працювати з Сергієм Данченком – як риби у воді. Це режисер, у якого є смак, досвід, інтуїція. Він відчув мене і довірився. І вийшло щось живе»⁵.

Та «Київську пектораль» як виконавець найкращої ролі другого плану Віталій Савчук отримав за роль графа Едгара у виставі «Бал злодіїв» Жана Ануя. Того ж 1999 року йому присуджено премію ім. Амвросія Бучми за мистецьку досконалість акторських робіт.

У поставленій Данченком іскристій комедії «Приборкання норовливої» Вільяма Шекспіра Савчук постав у образі Траньйо. Його Траньйо – це легкість і грайливість, стилізована під європейську добу Відродження, яку знаємо за описами і яку так відчужно-природно передав Шекспір.

Тим часом ловкачі і шахраї (мопассанівський любий друг, Хлестаков, Голохвастов, Остап Бендер) один поперед одного штовхалися на сцену в багатьох українських театрах. Ірина Молостова запланувала поставити гоголівського «Ревізора» з Савчуком-Хлестаковим. З цим актором можна було ставити класику найвищого гатунку. Корупція міцно вкорінювалась, тож п'єса була актуальною. Та сталося лихо – Молостова поїхала до Москви й там раптово померла. Не здійснилась і мрія Сергія Данченка побачити на франківській сцені ібсенівського Пер Гюнта та Віталія Савчука в цій ролі. Його приваблювала масштабність цієї філософсько-символічної драми, герой, котрий уособлює готовність людини до компромісів.

А від участі у виставі «Брате Чичиков» Савчук відмовляється сам: для нього, віруючої людини, вона була неприйнятна через те, що Ніна Садур, перекроївши Гоголя на свій лад, посилила концентрацію темної енергії.

2000 рік. Данченко хворів, але ще встиг реалізувати «За двома зайцями». Голохвастова мав грати Віталій Савчук. Але Данченка не стало. Без цього режисера робота в театрі для актора втратила сенс. Театр – не іділія, там панує видима і невидима конкуренція. І як стимул до самореалізації, і як мотивуюча боротьба. Та Савчук прийшов на сцену не для того, щоби боротися за місце під сонцем; далекий від інтриг і суети сует, він перебував десь у зовсім іншому вимірі. Тим часом на горизонті знову виникає Мерзлікін. Після

⁴ Мельниченко В. Богдан Ступка. Штрихи до портрета. – К.: Знання України, 2001. – С. 159.

⁵ Театр «інтелектуального Арлекіна, або Шостий подвиг Геракла». Бесіду з Віталієм Савчуком вела Надія Мірошніченко // Кіно-Театр. – 1999. – № 4.

³ Грицук В. Шельменко між Шпаком і Опецьковським // Кіно – Театр. – 2000. – № 3. – С. 13.

нетривалого керування Молодіжним, 1990 року він очолив новостворений Музичний театр для дітей та юнацтва. Педагог за покликанням, Микола Іванович паралельно з роботою в театрі почав викладати в КДІТМ ім. І. Карпенка-Карого, готувати режисерів для телебачення. Помічником він бачив такого ж подвижника, як і сам. І такою самовідданою людиною, що творила не заради слави, а заради мистецтва, чия скромність була пропорційна таланту, був Віталій Савчук. Він полюбив роботу зі студентами, здавалось, більше, ніж сцену. Не будучи на видноті, разом з тим мав справу зі своєю професією – театром.

Віталій Савчук усі двадцять два роки охоче ділився зі студентами своїм умінням, викладаючи акторську майстерність. Коли Микола Мерзлікін помер, кафедру телережисури очолив його учень і однодумець, режисер Василь Вітер. І хоча вихованці Віталія Володимировича не готувались до професії актора, він вважав, що засвоєне на репетиціях уміння їм знадобиться. Кожні чотири роки студенти змінювались, і все починалось спочатку. Їхні зусилля увінчувалось дипломними роботами, які виносили на публіку, й київська інтелігенція захоплено сприймала ці вистави, цінувала їхню емоційну атмосферу. Студентську виставу «Отак загинув Гуска» Миколи Куліша грали на сцені Національного Центру Леся Курбаса, їздили з нею до Польщі. Савчуку, звичайно, слід було б викладати на кафедрі акторської майстерності, але він міг працювати тільки в прийнятній атмосфері – атмосфері людяності й добра, взаєморозуміння і взаємоповаги. 2012 року, після згаданої дипломної роботи, мені вдалося поспілкуватися з ним: не тільки про роботу зі студентами, а й про нього самого, і про Миколу Куліша, якого він високо цінував.

Він був глибоко віруючою людиною, жертвував свій час на благодійництво – підтримував самотніх літніх людей, і цей аспект посилював його філософський погляд на сенс людського життя. Тим часом театральний простір потребував подвижників. Та він сам говорив: «Театр для мене не є самоціль, він лише місце, де я можу прийти і розказати щось, щось проповідувати. Але потім я повинен залишити це місце, не прикипати до нього душею, бо інакше будеш невірно існувати в театрі. Ні до чого не варто прикипати серцем, крім Бога. Все, що необхідне, Він прикладе тобі. <...> Іноді бачу, що хороша вистава – як проповідь, і такої проповіді не почувеш у церкві. <...> Але театр – дуже небезпечна “зона”. І там все залежить від свідомості кожного»⁶. Не шкодував за театром. Але режисери-інтелектуали шкодували за ним. І ті глядачі, які вмюють оцінити справжнє. «Заметіль» – так називалась його моновистава, а точніше, незвичайний синтез симфонічної музики Георгія Свиридова (оркестр на сцені) і маленької (11 сторінок) повісті Олександра Пушкіна. Історія кохання і нездійсненого через заметіль вінчання Марії Гаврилівни і бідного армійського прапорщика Володимира Миколайовича звучала

⁶ Театр «інтелектуального Арлекіна, або Шостий подвиг Геракла». Бесіду з Віталієм Савчуком вела Надія Мірошниченко // Кіно-Театр. – 1999. - № 4.

Остап Ступка, Віталій Савчук у виставі «Приборкання норвільвої». Режисер Сергій Данченко. Національний театр ім. І. Франка. 1997.

у виконанні Віталія Савчука. Актор стояв за елегантним столиком-трибуною – цей реквізит, як і костюм – чорний фрак, білосніжна сорочка і пишна краватка бузкового кольору – викликали асоціацію з романтичними пушкінськими часами. Глядачі слухали, немов загіпнотизовані. Якщо в хаосі повсякдення ми забули, що таке гармонія, то «Заметіль» в Музичному театрі для дітей та юнацтва нам це нагадувала. Це була істинна насолода, для пояснення якої важко знайти адекватні слова. Світло випромінювала мова актора. Інтонаційне багатство, відточена майстерність, сила емоцій, легка іронія були рівнозначні прекрасній музиці. Це й була музика душі. Унікальна мистецька подія стала заключним акордом сценічної творчості Віталія Савчука. Почавши свій творчий шлях з Мерзлікіним, з цим режисером він його і завершив. І тільки 2016 року, віддаючи данину пам'яті режисера, як відгомін минулих часів, Віталій Савчук на презентації книжки «Микола Мерзлікін: пошук досконалості» прочитав «Як намалювати птаха» Жака Превера, обдарувавши і облагородивши присутніх. Вважається, що велике бачиться на відстані. Проте буває, що його видно відразу і зблизька. Талант актора Віталія Савчука – цьому підтвердження.

Р. С. Молода режисерка Ольга Гончар від студії VIATEL 2019 року подала на конкурс у Держкіно сценарій «Станція “А”». За словами продюсера, це дуже ніжна історія-притча про двох людей, які шукають можливість зрозуміти одне одного. Двоє самотніх людей – сліпий дідусь і глуха дівчина – зустрічаються на приміській залізничній станції. Усього за одну ніч вони змогли стати найближчими людьми, майже родиною, як дідусь і внучка. Всього одна локація, всього дві людини в кадрі. Діалогів у фільмі не мало бути. Сліпого дідуса мав зіграти Віталій Савчук, якого режисерка називала геніальним... На жаль, задум не здійснився.